

ΓΕΛ ΚΟΝΙΤΣΑΣ
Α1 ΓΕΛ ΚΟΝΙΤΣΑΣ
ΣΧΟΛΙΚΟ ΕΤΟΣ: 2020-21

**Η Κόνιτσα στη λογοτεχνία
(20ός αιώνας)**
Ανθολόγηση κειμένων

Κόνιτσα 2021

Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....	2
Κόνιτσα: Ιστορικά Στοιχεία	3
Η Πνευματική Κατάσταση στην Κόνιτσα κατά τους 19 ^ο και 20 ^ο αι.....	3
Γιάννη Λυμπερόπουλου, <i>Η γούρνα που κόχλαζε</i>	5
Γιάννη Λυμπερόπουλου, <i>Παζαριού ανατομή</i>	7
Γιάννη Μπεράτη, <i>Το Πλατύ ποτάμι</i>	12

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η λογοτεχνική περιδιάβαση μιας πόλης, ιδίως όταν η πόλη αυτή είναι γενέθλια, δεν αποτελεί μόνο την πολλαπλή θεώρησή της από ζεύγη ματιών, που σχετίστηκαν ή πέρασαν από αυτή. Είναι, ταυτόχρονα, η προσωπική εστίαση της ματιάς των λογοτεχνών της, που τη συνδέουν με εμπειρίες, βιώματα και συναισθηματικές αναφορές, αποτελεί μ' άλλα λόγια το συναισθηματικό επίκεντρο της δικής τους λογοτεχνικότητας, που κεντρίζει την έμπνευσή τους και τη καθιστά πόλη αναφοράς.

Οι γεωγραφικές συντεταγμένες της λογοτεχνικής παρουσίας της Κόνιτσας ξεκινούν πρώτα-πρώτα από τον περιβάλλοντα χώρο: η Κόνιτσα χτισμένη στην αγκαλιά της Τραπεζίτσας, δίπλα της παραπλέει ο Αώος, ενώ μπροστά της απλώνεται ο κάμπος και ολόγυρά της είναι χτισμένα χωριά, πολιτισμικοί φορείς μιας πορείας αιώνων. Οι ιστορικές συνθήκες την θέλουν ένα από τα πολεμικά επίκεντρα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, που οι άγονες πλαγιές της φιλοξένησαν στρατιώτες των πολεμικών επιχειρήσεων. Παράλληλα, η ανάδειξή της σε ημιαστικό κέντρο, κατά τους τελευταίους τρεις αιώνες, την φέρνουν σε επαφή με πολιτιστικές αναφορές και προσπάθειες αστισμού της: ίδρυση σχολών, θεατρικές και μουσικές παραστάσεις, εμποροπανηγύρεις συνιστούν την πολιτιστική ταυτότητα μιας πόλης, που αναδεικνύεται σε αστικό κέντρο, ανταποκρινόμενη στις ιστορικές συνθήκες και στις εθνικές επιταγές.

Αυτή τη λογοτεχνική αποτύπωση της πόλης οι μαθήτριες και οι μαθητές του πρώτου Τμήματος της Πρώτης Τάξης του ΓΕΛ Κόνιτσας αποφάσισαν να την ανθολογήσουν, ανιχνεύοντας τα λογοτεχνικά αποτυπώματα της πόλης κατά τον 20ό αιώνα. Δυστυχώς η πανδημία του κορωνοϊού δεν μας επέτρεψε να εργαστούμε με άνεση και έτσι η εργασία αυτή θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως «μαγιά»: είναι το αρχικό υλικό, πάνω στο οποίο μπορούν να ανθολογηθούν κι άλλα αποσπάσματα δίνοντας μια πληρέστερη εικόνα της πόλης στη λογοτεχνία.

Κόνιτσα: Ιστορικά Στοιχεία

της Δήμητρας Καλλιακμάνη

Για πρώτη φορά η Κόνιτσα μαρτυρείται με την σημερινή της ονομασία στο Χρονικό των Ιωαννίνων, όταν στα 1380 ο «Δεσπότης» των Ιωαννίνων Θωμάς Πρελούμπος το ενισχύει για να αντιμετωπίσει τις επιδρομές του αρνησίθρησκου τοπάρχη Ισαήμ από το Λεσκοβίκι. Την υστεροβυζαντινή περίοδο στην Κόνιτσα υπάρχουν τουλάχιστον δύο οικισμοί, ο ένας στη θέση Λάκα κάτω από το Κάστρο και ο δεύτερος ψηλότερα στη θέση Παλαιοχώρι, όπου σήμερα βρίσκεται η αγορά και η πλατεία.

Το β' μισό του 17ου αιώνα κάτοικοι από διπλανά χωριά εγκαθίστανται στην ασφαλέστερη Κόνιτσα, η οποία συνεχίζει να ακμάζει αφού στα τέλη του 17ου αιώνα είχε υποδιοικητή (Μουσελίμη) και ιεροδικαστή (Καδή). Την έντονη παρουσία και υπεροχή του ελληνικού στοιχείου στην πόλη δηλώνει η λειτουργία ελληνικού σχολείου τουλάχιστον από τις αρχές του 18ου αιώνα και η συχνή παρουσία εδώ του Επισκόπου Βελλάς.

Η κυριαρχία του Αλή Τεπελενλή Πασά των Ιωαννίνων, στα τέλη του 18ου αιώνα και στις αρχές του 19ου αιώνα επιβάλλει ηρεμία στην περιοχή και ευνοεί την περαιτέρω ανάπτυξη της Κόνιτσας. Στην Άνω Κόνιτσα σώζεται ερειπωμένο το αρχοντικό, όπου γεννήθηκε και μεγάλωσε η μητέρα του Χάμκω, κόρη του Ζεινέλ-Μπέη. Την ίδια περίοδο χτίζονται μεγάλα αρχοντικά από τους περίφημους ντόπιους μαστόρους, σύμφωνα με την λιτή αρχιτεκτονική παράδοση του τόπου, με ελαφρώς διαφοροποιημένα χαρακτηριστικά σε σχέση με αυτά της περιοχής Ζαγορίου.

Η Κόνιτσα απελευθερώθηκε τον Φεβρουάριο του 1913. Με την ανταλλαγή των πληθυσμών το 1925, οι περισσότερες μουσουλμανικές οικογένειες της Κόνιτσας μετανάστευσαν στην Τουρκία και στη θέση τους εγκαταστάθηκαν πρόσφυγες από την Καππαδοκία.

Το 1940-41 δέχεται επίθεση από τους Ιταλούς και ταυτόχρονα επιδρομές Αλβανοσυμμοριτών, ενώ πλήρωσε ακριβό τίμημα στον εμφύλιο πόλεμο όπου αφανίστηκαν ολόκληρες οικογένειες.

Η Πνευματική Κατάσταση στην Κόνιτσα κατά τους 19° και 20° αι.

Η Κόνιτσα υπήρξε κωμόπολη που διακρίθηκε για τον πολιτισμό και την παράδοσή της. Η γεωγραφική της θέση και η οικονομική της ανάπτυξη έπαιξαν καίριο ρόλο ώστε να καταστεί σημαντικό πολιτικό, θρησκευτικό και οικονομικό

κέντρο. Άλλωστε, ήταν γνωστή η ρήση εκείνης της εποχής “Γιάννενα χωριό, Κόνιτσα κασαμπάς”.

Καθοριστική ήταν η συμβολή των πνευματικών μορφών που έζησαν και έδρασαν σ’ αυτόν τον τόπο πριν και μετά την Απελευθέρωση από τον Οθωμανικό ζυγό. Τον Επίσκοπο Γερμανό διαδέχτηκε στη Μητρόπολη Βελλάς και Κονίτσης από το 1899 έως το 1905 ο Μητροπολίτης Κωνσταντίνος Αράπογλου, άνθρωπος ευρείας γνώσης και εξαιρετού ήθους. Κατά τη διάρκεια της Αρχιερατείας του ανακαινίσθηκε το Μητροπολιτικό Μέγαρο στην Κόνιτσα και κατασκευάστηκε μαρμάρινη βρύση, που φέρει την επιγραφή “Αρχιερατεύοντος Κωνσταντίνου Αράβογλου έτος 1903”. Ο Μητροπολίτης Κωνσταντίνος μετατέθηκε στην Τραπεζούντα το 1905, ενώ το 1924 ανήλθε στον Πατριαρχικό Θρόνο της Κωνσταντινούπολης. Όμως το επόμενο έτος εξορίστηκε από τους Οθωμανούς στο Άγιον Όρος, όπου και πέθανε.

Ο Αρχιεπίσκοπος Σπυρίδων Βλάχος γεννήθηκε στη Χηλή της Βιθυνίας και καταγόταν από τον οικισμό Ρουσιά του Πωγωνίου. Σπούδασε στη Θεολογική Σχολή της Χάλκης. Ως αρχιερατικός επίτροπος και ιεροκήρυκας στην Καβάλα προσέφερε ηθική αλλά και υλική υποστήριξη στο Μακεδονικό Αγώνα. Το 1906 εξελέγη Μητροπολίτης Βελλάς και Κονίτσης. Η συμβολή του υπήρξε σημαντική κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους (1912-1913), καθώς και στο ζήτημα της Βορείου Ηπείρου. Στη Μονή Βελλάς ίδρυσε ιεροδιδασκαλείο με πρότυπο δημοτικό σχολείο. Το 1916 εκλέχθηκε Μητροπολίτης Ιωαννίνων. Από το 1926 άρχισε να εκδίδει τα “Ηπειρωτικά Χρονικά”. Το 1949 εξελέγη παμψηφεί Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και πάσης Ελλάδος. Αγωνίστηκε για την αναδιοργάνωση της εκκλησίας μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και τις συνέπειες του εμφυλίου και ανέλαβε την ηγεσία του Κυπριακού Αγώνα. Πέθανε το 1956 και τον διαδέχθηκε ο Αρχιεπίσκοπος Δωρόθεος.

Ο Νικόλαος Παπακώστας, τέλος, διετέλεσε για πενήντα χρόνια Σχολάρχης της Κόνιτσας. Υπήρξε δεξί χέρι του Μητροπολίτη Σπυρίδωνα Βλάχου στο εθνικό θέμα της ένταξης της Βορείου Ηπείρου στον Ελλαδικό κορμό.

Γιάννη Λυμπερόπουλου, *Η γούρνα που κόχλαζε*

Παρουσιάζει και ανθολογεί η Λυδία Μακάριου

Ο Γιάννης Λυμπερόπουλος γεννήθηκε στην Κόνιτσα στις 21 Ιουνίου 1921, όπου πέρασε τα παιδικά του χρόνια και τελείωσε το Δημοτικό Σχολείο. Σπούδασε νομική και παρακολούθησε μαθήματα Κοινωνιολογίας και Οικονομικών στο ίδιο πανεπιστήμιο. Ανέπτυξε πλούσια αντιδικτατορική δράση. Βασικά βιβλία του τα Παζαριού Ανατομή (1971) και Ορεινοί και Μεθόριοι (1972), που εκδόθηκαν στην Αθήνα υπό του γενικό τίτλο «Νεοελληνική Πολιτιστική Μαρτυρία. Το 1980 εξέδωσε το Η γούρνα που κόχλαζε, απόσπασμα από το οποίο παρατίθεται στη συνέχεια.

Έτσι σα συμβολικό απελευθερωτικό τραγούδι, όλων των εποχών. Δεν είχε σημασία, που κατακτητές για μας ήταν Ιταλοί. Άρσε πάρα πολύ, έγινε και μια πρόχειρη, λήφτερη μετάφραση κι έμεινε... Άλλωστε τότε, είμαστε στην αρχή, και τ' αντάρτικα τραγούδια ήταν λιγοστά. Έτσι ξεθάβονταν απελευθερωτικά τραγούδια του παλιού καιρού. Το «Έως πότε η ξένη ακρίδα... έως πότε ο κουφός Γερμανός... θα ρημάζει τη δόλια πατρίδα...». Η το «ως πότε παλληκάρια, θα ζούμε στα στενά». Ακόμα... έμπαιναν σε μελωδίες γνωστές, πρόχειρα λόγια, επίκαιρα και καλύπτονταν η έλλειψη...

Σα μπήκαν όμως οι Γερμανοί στην Κόνιτσα, τον Ιούλιο του σαράντα τρία, το Θέατρο διαλύθηκε, αλλά η Φρόσω, ο Τακούλης κι ο Ζήσης πήραν τα χωριά και έκαναν τη χορωδία. Μαζεύονταν τα παιδιά κι έστηναν γιορτές στα μεσοχώρια ή στα σχολεία μέσα, ανάλογα τον καιρό. Τραγούδαγαν αντάρτικα τραγούδια, χόρευαν, απαγγέλλαν ποιήματα, έλεγαν ανέκδοτα. Γέλαγε ο κόσμος. Ξέχναγε τις πίκρες του. Αλλά και ξεθάρρευε. Πολλές φορές πετάγονταν χωρικοί αυτόρμητα και διηγόνταν ιστορίες δικές τους. Κάθε χωριό όλο κι είχε κάτι τέτοιους τύπους, που τα καταφέρνανε σ' αυτά. Ιστορίες από κλέφτες. Από κυνήγια. Απ' τα ταξίδια στη Βλαχιά, το Κάιρο, την Αμερική. Απ' τα συνάφια των μαστόρων. Απ' τις πίκρες της ζωής του εργάτη στις πολιτείες, τις λαχτάρεις του χωραφιού... Είχε βέβαια το πράμα και κάποιες δυσκολίες στην αρχή... όταν το θέαμα πήγαινε απ' το αυθόρμητο να γίνει σύστημα. Γιατί αυτοί που μ' ευκολία ανοίγονταν στις παρέες τ' άχαναν μπροστά στο συναγμένο επί τούτοις κόσμο, που προγραμματισμένα κάθονταν κάτω και περίμενε να τους ακούσει...

Αλλά κι αυτό, με τον καιρό και με λίγο τσίπουρο πήγε στην άκρη. Ο αφηγητής προθερμαινόταν παράμερα, κι όταν ήταν να βγει, η γλώσσα του

πήγαινε ροδάνι. Αν παρ' όλα αυτά, πάλι κόμπιαζε... ήταν κι η κλάκα αποκάτω που 'δινε φτερά... Κι όταν έπαιρνε μπροστά η μηχανή άντε να τη σταματήσεις.

Το δίχως άλλο, εννιά στις δέκα οι ιστορίες που λέγονταν ήταν γνωστές, χιλιοειπωμένες στο χωριό... και τις ήξεραν σχεδόν όλοι... Ωστόσο, έτσι όπως λέγονταν, κι όπως λέγονταν, κι όπως γίνονταν θέαμα, σε εκείνη την ατμόσφαιρα ξανάνοιωναν. Έπαιρναν άλλο χρώμα. Αφηναν άλλη γεύση. Γοήτευαν κυριολεκτικά. Ώρες – ώρες ο αφηγητής απ' το χωριό, έκανε και τα κόλπα του. Πότε έπαιρνε τη θέση του ήρωα της αφήγησης, και τον μιμώτανε στη φωνή, στα σκέρτσα. Πότε έκανε τον Καραγκιόζη που κοροΐδευε. Κι αυτό ζωντάνευε τις ιστορίες... «Μπράβο Μητρούση... να μας ζήσεις...». Αλλά μ' αυτά κι αυτά, η απλή παρέα της Φρόσως, του Τακούλη και του Ζήση, έγινε θέατρο... Πέρασε μέσα σ' ελάχιστο καιρό όλα τα στάδια του θεάματος... απ' την πιο πρωτόγονη μορφή, μέχρι την πιο μοντέρνα... Κι έβαλε σκιετς ανάμεσα, που τις που τις περισσότερες φορές τ' άγραφαν οι ίδιοι... ή κάτι παμπάλαιες κωμωδίες... που κυκλοφορούσαν σε φυλλάδια ξεσκισμένα...

Έμπαιναν στα χωριά και χάλαγε ο κόσμος. Μέχρι που κι οι καμπάνες χτύπαγαν καμιά φορά. Στο Μεσοχώρι βρόνταγε τ' αντάρτικο τραγούδι. Στήνονταν κι η σκηνή ταυτόχρονα. Όλος ο κόσμος ήταν στο ποδάρι. Άλλοι κουβάλαγαν καρέκλες. Άλλοι σανίδια. Άλλος έφερνε την ασετυλίνη για φωτισμό. Επιστρατεύονταν κι οι ντόπιοι καλλιτέχνες.

Κι έκαναν πρόβες όλοι μαζί.

(Η Γούρνα που Κόχλαζε, 1980: 147 - 149)

Γιάννη Λυμπερόπουλου, Παζαριού Ανατομή

Παρουσιάζουν και ανθολογούν ο Αλέξανδρος Εξάρχου, η Κατερίνα Ζώτου και ο Λεωνίδας Λάμπρου

Στο παλιό παζάρι, ήταν τα μαγαζιά ανάκατα. Ανάμεσα στα αργαστήρια και στα χάνια (ωραίοι καιροί που έφταναν οι πελάτες πάνω στις κόκκινες φλοκωτές βελέντζες), βρίσκονταν τα εμπορικά και τα καράτσια. Στις άκρες μόνο, κοντά στις πόρτες, έστηναν τα πόστα τους οι σαμαράδες και οι γύφτοι. Κι όσο τα μαγαζιά εναλλάσσονταν στην αγορά χωρίς διαφορισμό, τόσο ανάμεσα στους Κονιτσιώτες κρατούσε, χρόνια και χρόνια, μian αυστηρή κοινωνική ιεράρχηση. Στην πρώτη τάξη λογαριάζονταν, οι μπέηδες της Πάνω Κόνιτσας κι οι χριστιανοί άρχοντες. Το εμπόριο δεν ήταν της σειράς τους. Όλοι τους ζούσαν από περιουσίες και τσιφλίκια. Στην επαρχία. Στα Γιάννινα. Στην Άρτα και στη Θεσσαλία... Ήταν η σχολάζουσα τάξη

Απ' τους μπέηδες, έβγαιναν πασάδες (αυτοί που έκαναν τον τελευταίο μουφτή στα Γιάννινα να θεωρεί την Κόνιτσα, σαν εν' απ' τα μεγαλύτερα κέντρα της Οθωμανικής αυτοκρατορίας).

Κι' απ' τους χριστιανούς άρχοντες, έβγαιναν οι δημογέροντες του τόπου.

Τα σαράγια τους -πελώρια σπίτια χωρισμένα σε καρμελίκι και σε λαμλίκι - ήταν χτισμένα πάνω σε γαλαρίες από ωραία πέτρινα τόξα. Γύρω τους απέραντοι κήποι, περιμαντρωμένοι με πανύψηλους τοίχους, ωραίες θολωτές πόρτες και κούλιες στις γωνίες. Έμοιαζαν με κάστρα, ένα-ένα, όπως ήταν παρατεταγμένα στο στενόμακρο ύψωμα, αριστερά όπως ανεβαίνουμε το λάκκο του Ρούβαλη.

Γιαγιάμπεης (πεθερός τ' Αλή Πασά, απ' την πρώτη του γυναίκα). Νταλή-μπέης (γνωστός δραστήριος μουκτάρης της Κόνιτσας). Σιαϊμ-μπέης (οικογένεια πασάδων και γραμματισμένων Αρβανότουρκων). Ελμάζμπεης (σκληρός χριστιανομάχος). Ζεϊνέλ - μπέης (μέγας άρχοντας, απόγονος του Γιώργη Καστριώτη, και πατέρας της Χάμκως...). Και πιο πάνω οι χριστιανοί Μπέργοι, Σκουμπορδήδες και Λιαμπαίοι...

Για ψώνια στο παζάρι έστελναν οι κυράδες τα παληκάρια, που φύλαγαν τα σπίτια τους (κάτι ντερέκια Τόσκηδες) και τους κουσμεκιάρηδες. Κι' οι παζαριώτες έγγραφαν τα βερεσέδια τους- όλο το χρόνο -σε στε νόμακρα κατάστιχα, με κάτι ωραία καλίγραμμα γράμματα και χρυσή μελάνη.

Μεσοχρονίς, οι αρχόντοι λείπανε στα χτήματα. Στα τσιφλίκια. Στις μπασίνες... Και το φθινόπωρο, σαν τελείωνε η συγκομιδή έφταναν ένας-ένας

από τη Μακρυνά Ράχη. Ατέλειωτα τα καραβάνια και κατόφορτα. Τα παλληκάρια μπρος και πίσω.

Ύστερα από λίγες μέρες ξεκούραση οι αφέντες έκαναν την εμφάνισή τους στο Παζάρι και πέρασαν από μαγαζί σε μαγαζί για να ρωτήσουν <τι νταραβέρι έκανε η κυρά>. Οι μαγαζάτορες άνοιγαν τα τεφτέρια τους, κι άρχιζαν με ημερομηνίες και νούμερα. Όμως ο άρχοντας, είναι άρχοντας. Τους διάκοφτε: <Σούμα-σούμα>. Που σήμαινε, πως έπρεπε να ειπωθή ένα συνολικό νούμερο, να πληρώση ο πελάτης και να κλεισθούνε τα βιβλία, για να ασχοληθούν οι φίλοι πια, με κάτι σοβαρότερο από την ευτελή συναλλαγή.

Στη δεύτερη σειρά, έρχονται οι έμποροι του Παζαριού, που τις περισσότερες φορές έκαναν και τους τραπεζίτες. Σχεδόν όλοι χριστιανοί. Που και που κανέναν εβραίο. Σφιχτοί. Φημίζονταν για την τσιγκουνιά τους. Κάθονταν όλοι στην δεξιά πλευρά του λάκκου, όπως ανεβαίνουμε και γύρω από την Μητρόπολη, οι πιο πολλοί, απόγονοι που ήρθαν από τα μεσογέφυρα. Των Μπουραζανιτών της παράδοσης. Οι ρίζες τους κρατούσαν άλλων από την Οστανίτσα, άλλων από την Δεπαλίτσα, την Μελισσόπειτρα, από τα Καβάσυλλα... Όσοι από αυτούς πρόκοψαν, τον πρώτο καιρό, πήραν τα μάτια τους και φύγαν. Δύσκολη η ζωή στην Κόνιτσα. Οι κλέφτες. Η απειλή του εξισλαμισμού. Οι πιέσεις μετά την επανάσταση του Διονύσιου Τρίκκης(1613). Κατέβηκαν στα Γιάννινα. Πήγαν στην Βενετία. Πήγαν στην Ρουμανία: ο Πάνος Χατζηνίκος, ο Κωνσταντίνος Ιωάννου Μάνθου Κονιζιώτης, ο Λάμπρος Ιω. Μάνθου, ο Μιχαήλ Διαμ. Κονιζιώτης, ο Ζήσος Καραπάνος, ο Ζαΐρας και ο Τατσέτσας. Όλοι οι ευεργέτες.

Όσοι έμειναν εδώ με τον καιρό, μάζεψαν χρυσάφι και μαργαριτάρια, που τα φύλαγαν μέσα σε ασήκωτες μετάλλινες κασέλλες, ή σουπέτια. Δούλευαν νυχτοήμερα την επιτόπια αγορά. Και έκαναν από την Βενετία, τα βάθη της Αρβανιτιάς, την Κορυτσά, τη Μοσχόπολη, την Καστοριά, τα Τρίκαλα, την Άρτα και τα Γιάννινα.

Από γενιά σε γενιά μέναν έμποροι. Που και που έβγαζαν και κανένα επιστήμονα που σπούδαζε στην Πάδοβα της Ιταλίας ή στην Πόλη. Παλιότερα, οι Μπεκιαραίοι, οι Μάντζηδες, οι Κυριαζήδες, οι Χατζήδες, οι Δόβηδες, οι Τσολάκοι... και αργότερα οι Ρουβαλαίοι, Φλωραίοι, οι Νατσαίοι, ο Καμάνας, οι Ρούσηδες. Έξω από το εμπόριο, η τάξη τούτη είχε και μαγαζιά που τα νοίκιαζε στους Παζάρι και χτήματα στον κάμπο. Τάδινε στους ντόπιους καλλιεργητές με το ήμορο ή στα μεσιακά.

Δίπλα στους εμπόρους, με κάποια βέβαια απόσταση-ανάλογα με το επάγγελμα - στέκονταν αυτοί που είχαν στο Παζάρι τ' αργαστήρια, τα μπακάλικα, και τα χάνια,

Χριστιανοί κι' Οθωμανοί της Κάτω Κόνιτσας. Τσαρουχάδες, καποτάδες, φραγκοράφτες φουρναράδες... ρολογάδες, μπαρμπέρηδες, πλήθος επαγγέλματα, πούχαν στην κορυφή τους γουναράδες και στον πάτο τους γύφτους σιδεράδες. Όλοι αυτοί τρώγαν τα μεσημέρια στο μαγαζί, μές' από μπαγκράτσα, και κλειδοπίνακα (σεφέρτας) που τους τάφερναν ζεστά από τα σπίτια τους.

Δούλευαν οι ίδιοι κι' είχαν στις προσταγές τους καλφάδες και τσιράκια-είλωτες, πούβγαζαν τα μάτια τους μες' το μισοσκόταδο του μαγαζιού ή ξεπάγιαζαν δίπλα στο τεπέγκι, στην άκρη του απροστάτευτου μετεριζιού.

Από κει και πέρα, ήταν πολύς ο κόσμος. Οι καλλιεργητές του κάμπου. Οι μεροκαματιάρηδες. Αυτοί που κουβαλούσαν τα ξύλα για το χειμώνα. Οι τσοπαναράιοι, οι γελαδάρηδες, η μπερμπισουλιά...

Όσο κι' αν φαίνεται αστείο σήμερα, ο χωρισμός αυτός σε τάξεις, ήταν ανένδοτα σκληρός και άτεγκτος, τον παλιότερο καιρό. Η ιεράρχηση εις άκρον αυστηρή. Η πρώτη τάξη έφερνε νύφες απ' άλλες πολιτείες κι' έκανε, που έβρισκε ανάμεσα σ' ομόβαθμες φαμίλιες.

Έδινε όμως νύφες κι' έκανε κουμπαριές με τη δεύτερη τάξη, την τάξη των εμπόρων. ...Πάρε γυναίκα από σπίτι και σκύλο από κοπάδι.

Όμως με τον καιρό, κι' ως άνοιγε, όλο και περισσότερο η ξενιτιά

Από τον 16ο αιώνα βρίσκονται Κονιτσιώτες στη Βλαχιά. Στα 1565 ο εκ Δεπαλίτσας Ιωάννης Γκούρμας, τοπορητής της Μικράς Βλαχίας ήτοι ο Μέγας Μπάνος διατελέσας και εν Βουκουρεστίω, επι ευγενεία πλούτω και ευσεβεία διακριθείς. Εκ θεμελίων ανληγειρεν ούτος αυτόθι ναόν επ' ονόματι της Κατά Σάρκα γεννήσεως του Κυρίου Ημών Ιησού Χριστού, έκτισε δε περίξ αυτού διάφορα εργαστήρια και οικήματα προσοδοφόρα Χάντι Γκρέτζι αποκληθέντα.

Σπάζουν οι φραγμοί ανάμεσα στις τάξεις. Κι' ανακατεύεται ο κόσμος.

Λίγο πριν απ' την απελευθέρωση του 1913, τα στασίδια της εκκλησιάς-τόπος κοινωνικής κατάταξης του καθενός-άλλαζαν συχνά κατόχους. Μίκραιναν οι αποστάσεις. Και πολλές φορές ανατρέπονταν η ισορροπία.

Παρουσιάζει και ανθολογεί η Μαριτίνα Κισσάτη

Την έγνοια τότε του αμιλικού (να 'ναι καθαρό. να 'χη ξύλα για φωτιά. να 'χη ψάθες, μπρίκια, καντήλι του πετρελαίου, λαγίγια, και τα αναγκαία για το προσφάι) είχε ο Αμίλης – ο Μπαχμίρ Έβελ. Αξίωμα, πού 'ρχονταν ύστερα απ' το Μουκτάρη — Πρόεδρο της παλιάς κοινοτικής αυτοδιοίκησης.

Τα έξοδα του αμιλικού, ο μισθός του αμίλη και το «πρεκοζούρι» (πρόσθετες φροντίδες) έπεφταν στην πλάτη όλου του χωριού, ή, καμιά φορά, μόνο των ευπόρων. Γιατί αυτοί ήταν που νοιάζονταν περισσότερο απ' όλους, ν' απαλλαγούν απ' την φροντίδα «για τα κονάκια». Ήταν εποχές, που αντί για αμίλη, τούτα τα ορεινά χωριά της Ηπείρου, είχαν αμίλισσες. Ένδειξη κι' αυτό της μόνιμης απ' τον ξενητεμό λειψαντρίας...

«η ευρισκόμενη χωριανή δι' όλην την κοινότητα του χωριού μας, εσυμφωνήσαμε δια κληνήν αμίλισσα, τη γιάναινα..., από σήμερον διά ένα ολόκληρο χρόνο με τας κάτω συμφωνήσας...αυτή υπόσχεται και υποχρεούται από το κοινόν της χώρας μας ότη να δέχετε κάθε απεραστικούς ανθρώπους, όπου να έρχοντε δια δολίαν και δόσιμον του χωριού μας και καπητάνον (δηλαδή δερβέναγαν) έως επτά στόματα, γιόμα και βράδυ μόνον και εάν καθήσουν περισσότερον να πληρόνη εις αυτήν τότες προς τρία γρόσσα την ημέρα γιόμα και βράδυ τον πεζόν, αν δε άλογον, και καθήση περισσότερον, απόνα γιόμα και βράδη, να της πληρόνη προς γρόσσα εξ, ηποχρεούται να δεκτη, και εν παληκάρη την ημέρα, καθώς η ίδια υπόσχετε και με ειδικά της έξοδα δια δύο μήνας λογαριάζοντας αυτάς, αν περισσότερον να την πληρώνη η κληνότης με την άνω συμφωνήσαν, αν ολιγότερον από τους δύο μήνας να πληρόνη αυτή προς τρία γρόσσα την ημέρα και δια όλα αυτά υπόσχεται και υποχρεούται η κληνότης να της δόση γρόσσα «ξακόσια (Ν.600) δια ένα ολόκληρο χρόνο από την σήμερον...». 1848 την α 10/βρίου».

Έτσι, κείνα τα χρόνια το αμιλικό ήταν η «η οπή διαφυγής», και γλύτωναν τα σπίτια των χωριών απ' το κονάκι των «αυθεντικών», είτε πεζοί ήταν αυτοί, είτε κουσιάδες (καβαλλάρεοι), σαν έφταναν στο χωριό «δια δολίαν και δόσιμον»... που λέει, το έγγραφο...

«Άλλος μπέης, άλλα λάδια».

Κολλητά στο αμιλικό, η θολωτή βρύση.

Κελάριζε νυχτόμερα το νερό πούπεφτε στη γαβούζα, μεσ' την πέτρινη γούρνα...

Παρουσιάζει και ανθολογεί ο Γιώργος Γκίκας

Δουλεία να σου πετύχη και αυτή του καφετζή;

Την ώρα που κάθεται και αγναντεύεις, γιομάτος εξώκοσμους καημούς, τον κάμπο της Κόνιτσας, μεσ' από την σκονισμένη τζαμαρία, να 'σου και κάποιος του 'ρχεται μεράκι εκείνη τη στιγμή, και σου παραγγέλνει

-Ένα βαρύ και όχι ...

Έλα τώρα εσύ, να σηκωθείς με τα παλαμάκια του, να διακόψης το όνειρο, για να φουρήξης τη κόβωλη, να συδουλίσης τα κάρβουνα και με το μοναδικό μπρίκι να φτιάσης το ροσόλι, που πεθύμησε η ψυχή του πελάτηΕυτυχώς, πούνται και το γιντέκι. Μόνιμα αραγμένο στον πυρομάχο, διευκολύνει τα πράγματα με ζεστό νερό.

Καμιά φορά σου 'ρχονται οι παραγγελίες, σα στρατιωτικά παραγγέλματα, η μια πάνω στην άλλη

-Ένας βραστός. Ένας βαρύς. Ένας μέτριος. Ένας ελαφρύς. Ένας πολλά βαρύς και όχι ...

Εδώ σε θέλω!

Από πού θ' αρχίσης και που θα τελειώσεις;

Τι συνδυασμούς θα κάνεις να φύγη η δουλειά;

Είναι η ώρα που πρέπει το νιονιό να κόψη...

Μπαίνουν τα υλικά για μέτριο. Στην πρώτη βράση αδειάζεις το μέτριο. Συμπληρώνεις με ζάχαρη και νερό. Δεύτερη βράση . Γίνεται ο βαρύς. Ρίχνεις νερό. Τρίτη βράση. Γίνεται ο ελαφρύς. Ξαναβάζεις υλικά. Τέταρτη βράση. Βγάξεις το μπρίκι και το ρίχνεις στο φλυτζάνι από ψηλά για να σχηματισθούν οι φουσκαλίδες – οι αγάπες που τις λένε οι μερακλήδες –Γίνεται ο βραστός ...

Ο καφές του καφενείου –ο καφές του σπιτιού είχε καταδικασθή σαν άνοστος κι' ανούσιος –κείνα τα χρόνια, ήταν μια έννοια γιομάτη ποίηση, γοητεία, έμπνευση, ονειροπόλημα, καημό και κουράγιο, μια έννοια που τόνιζε την ιδιαίτερη γευστική λεπταισθησία του μερακλή – θεριακλή.

Μ' αυτά όμως και μ' αυτά, έφτασε να γίνουν τα είδη των καφέδων, στα καφενεία, όπως έγραψαν παλιότερα, εκατόν ογδόντα δυο, παρακαλώ

Θεέ και Κύριε! Δουλεία δεν είχαμε, και δουλεία βρήκαμε ...

Βαρύ γλυκός. Πολλά βαρύ γλυκός. Πολλά βαρύ γλυκός, μισός. Γλυκύ βραστός. Οθωμανικός βραστός. Πολλά γλυκύ βραστός. Ελαφρύ γλυκός. Πολλά ελαφρύ γλυκός . Βαρύς και όχι. Πολλά βαρύς και όχι. Πολλά βαρύς και όχι, μισός. Ελαφρύς και όχι. Πολλά ελαφρύς και όχι. Μέτριος βαρύς. Μέτριος πολλά βαρύς. Μέτριος πολλά βαρύς μισός. Μέτριος βραστός.[...]

Γιάννη Μπεράτη, Το Πλατύ ποτάμι

Παρουσιάζει και ανθολογεί ο Γιώργος Κίτσιος

Γεννήθηκε στην Αθήνα, στις 15 Δεκεμβρίου 1904 στην Αθήνα. Τα σχολικά χρόνια του Μπεράτη ήταν δύσκολα και τραυματικά. Το Φεβρουάριο του 1941 κατατάχτηκε εθελοντής στο αλβανικό μέτωπο. Το 1962 τιμήθηκε με το Β' κρατικό Βραβείο Μυθιστορήματος για το έργο του Σιρόβιλος και το 1966 με το Α' κρατικό Βραβείο Μυθιστορήματος για το έργο του Πλατύ ποτάμι. Πέθανε το 1968.

Φτάσαμε στην Κόνιτσα, πάλι στα Ελληνικά σύνορα.

Όλο το τοπίο ήταν λάσπη πηχτή, ομίχλη κι ατμοί που αναδινόντουσαν βαριά απ' τα ποτάμια που μας κύκλωναν. Μας είπαν να πάρουμε το δρόμο της Κόνιτσας, και να κατέβουμε κάπου δέκα χιλιόμετρα πριν φτάσουμε εκεί.

΄Ανηφορίζαμε, οι μηχανές μουγκρίζανε, τ αυτοκίνητα προχωρούσαν με δυσκολία, αργά. Κάνεις δε μιλούσε, λες κι όλοι είχαν αποκοιμηθεί, μα έβλεπες εδώ κι εκεί τις κόκκινες φωτίτσες των τσιγάρων, που, όταν ρουφιόντουσαν, φωτιζανε ξάφνου ένα πρόσωπο με κατεβασμένα βαριά βλέφαρα.

Δε μπορούσες τίποτα να καταλάβεις και να κατατοπιστείς όταν κατεβήκαμε μες στη λάσπη. Θα 'χε βρέξει, φαίνεται, ολόκληρα εικοσιτετράωρα τις προηγούμενες μέρες. Μαζί με τον Καψωμένο και κάτι άλλες σκιές, τραβήξαμε στο πρώτο σπίτι που βρήκαμε μπροστά μας. Στην αρχή ήταν μια μικρή σκαλίτσα, ένα ξύλινο ανοιχτό χαγιάτι. Μπήκαμε σ' ένα μεγάλο δωμάτιο που μύριζε ανυπόφορα κι αντηχούσε σαν εντελώς άδειο. Κάποιος άναψε έναν αναφτήρα και μετά ένα κερί. Όλα τα παράθυρα ήταν κατάκλειστα και γύρω-γύρω στους τέσσερις στενόμακροι ξύλινοι σκουρόχρωμοι καναπέδες. Οι πιο καταφεριτζήδες ρίχτηκαν αμέσως και τους καταλάβανε για κρεβάτια τους. Ανάμεσα σε μας τους άλλους έγινε μια σύντομη, μα σωστή άγρια μάχη, καθώς τρεμόπαιζε το κερί, για να εξασφαλίσεις μια θέση πάνω στο πάτωμα. Σαν πρόφταινες κι έστρωνες την κουβέρτα σου και ριχνόσουν επάνω της, έκανες κατοχή αυτού του κομματιού, και μες στο γενικό μπέρδεμα κλωτσούσες όσους πηγαίνουν να σε τσαλαπατήσουν. - Επιτελούς, έγινε ησυχία' το αδιαχώρητο έδιωξε όσους περίσσευαν. Άκουγες τις φωνές τους και τις βλαστήμιες τους, καθώς κατεβαίνανε βαριά την ξύλινη σκάλα και τραβούσαν, μες στο σκοτάδι, να βρουν κανένα άλλο κατάλυμα.

Από την άλλη μέρα δεν υπήρχε πια καμιά οργάνωση, ούτε ξέραμε ποιον έχουμε επικεφαλής. Είμαστε φυρδών-μιγδών αξιωματικοί και στρατιώτες, σε μια παράξενη, αργόσχολη, αναμονή.

Όλο το πρωί σχεδόν έμεινα καθισμένος στο σκαλοπάτι, μπροστά στο ξύλινο χαγιάτι, με το κεφάλι μου αναγερμένο κι ακουμπισμένο στον από πίσω μου τραχύ τοίχο του σπιτιού.

Ένωθα μια φοβερή εξάντληση, μα παρ' όλο τούτο, έμεινα και σαν εκστατικός μπροστά στην ομορφιά της ελληνικής γης που πάλι απλωνόταν μπροστά μου. Βέβαια, είμαστε για καλά πια μες στην Άνοιξη εδώ κάτω ήταν 14 Απριλίου αγριόχορτα, σπαρτά, θάμνοι, δέντρα, ήταν μες στο γλυκύτερο φούντωμα τους, σ' όλες τις αποχρώσεις του πράσινου, και παντού, σαν σκορπισμένα από ένα σπάταλο χέρι, γιομάτο κέφι και φαντασία, κόκκινα, άσπρα, μπλε, κίτρινα, λογιών-λογιών αγριολούλουδα, στους πιο εξαισίους συνδυασμούς που κάνουν όλο τον αποκάτω μου κάμπο να φαντάζει σαν χιλιοπλουμιστό γιγάντιο χάλι κατ' απ' τον ήλιο. Μα εκείνο που κοίταζα ίσως ακόμη πιο εκστατικό, ήταν η απαλωσύνη, το ρυθμικό κυμάτισμα των γαλανών βουνών μας που φαινότουσαν σαν να μην έχουν κανένα βάρος. Όχι, δεν μπορούσες να τα πεις βουνά αυτά, μετά το σκυθρωπό κι απάνθρωπο τοπίο της Αλβανίας, αλλά ένα χάιδεμα των ματιών, μια απαλή πρόσκληση να φτάσεις πιο κοντά, αν θέλεις, στον καταγάλανο ουράνιο θόλο, που κόντευε, λες, να διαρραγεί πια από μακαριότητα κι ευδαιμονία.

Κάθε τόσο άκουγες τη σάλπιγγα του συναγερμού. Μας είχαν μυριστεί, φαίνεται, η έτσι, ρίχναν στην τύχη, σε κάθε χωριό για να σπείρουν τον πανικό και να παραλύσουν κάθε προσπάθεια ανασύνταξης. Κατεβαίνανε πάλι, μουγκρίζοντας, με καρφωτές βουτιές(βλέπαμε καθαρά τον πιλότο, τον πολυβολητή- το τρεομοσάλεμα και τις φλογίτσες του πολυβόλου) και γάζωναν σαν αστραπή στέγες, παράθυρα, τοίχους, κι άξαφνα χάνονταν πίσ' απ' τον πέρα λοφίσκο- για να ξανάρθουν σε λίγο, σε μόνο κύκλο το 'να πισ' απ' τ' άλλο, σαν τα καλογυμνασμένα άλογα στο στίβο του τσίρκου.

Άλλο αποτέλεσμα, εκτός από το να μας ακινητούν για μερικές στιγμές, δεν φέρνανε, βέβαια, γιατί ήταν χοντροί και γέροι οι τοίχοι των σπιτιών, και δεν είχες παρά να σταθείς ορθός, κολλημένος σ' ένα τοίχο που να πέφτει ακριβώς απέναντι του απ' όποια μεριά κάθε φορά κατηφορίζει, είτε μέσα στο σπίτι βρισκόσουνα, είτε απέξω. Εκείνο μόνο που παρακολουθούσα μ' ένα κόμπο στο λαιμό κ' η ανάσα μου κοβόταν κάθε φορά, ήταν ο βαρύς βομβαρδισμός που γινότανε από άλλα.

Παρουσιάζει και ανθολογεί ο Άγγελος Καφειτζής

Άλλοι ανέβαιναν κι άλλοι κατέβαιναν. Από ατυχίες. Από ανικανότητα. Πολλές φορές, με την επέμβαση των Τούρκων ισχυρών που ζηλοφθονούσαν ή που άρπαζαν, από ωμή διάθεση πλεονεξίας...

Και ρήμωναν τα ψηλά σπίτια. Κι έπεφταν οι θεόρατοι τοίχοι, κι οι τοξοτές πόρτες...Και μεταφέρονταν οι κουτζερέδες (τα δωμάτια υποδοχής) στα κουτσέκια (τους αχυρώνες)και τα κουτσέκια στους κουτζουρέδες...Κι όλο φούντωνε, κι όλο πλάταινε το κύμα εισβολής αυτών, που κατέβαιναν από τα χωρία και στέριωναν στην πόλη.

Ένα μπαλκόνι κι ένα ψηλό παράθυρο, πάνω από μικρούς ατελείωτους λόφους, είναι το Γαναδίο.

Κι από εκεί μακρυνά, στο απροσδιόριστο βάθος, έχεις την αίσθηση του κάμπου της Κόνιτσας. Σαν ένα κενό που διαγράφεται και αντιφεγγίζει, κάτω από τα κόκκινα σύννεφα της δύσης, ανάμεσα στα κλειστά βουνά...

«...Μας φάνηκε παράξενο που κάποτε μπορέσαμε να χτίσουμε. Τα σπίτια, τα καλύβια, και τις στάνες μας...»

Εδώ. Σ' αυτές τις πέτρες. Σ' αυτές τις απλησίαστες ράχες. Και να θεμελιώσουμε μια ψυχή, «σα πειρωμένοι μύωνες κυκλώπων» στις ρίζες των ατέλειωτων βουνών και μι μνήμη που καίει, «άκαυτη βάτος».

«Μνήμη του λαού μας, σε λένε Πίνδο...».

Το πλακόστρωτο της εκκλησίας με ένα γύρο πεζούλια, κάτω από το γέρικο φράξο και τον ξεκοιλιασμένο πλάτανο, σε χαμηλότερο επίπεδο από το επίπεδο των σοκακίων, που το περιζώνουν είναι και το Μεσοχώρι.

Απ' τη μερία του βουνού, το Μεσοχώρι,τούτο, έκλεινε με το αμίλικο.Διώροφο κτίριο. Στο ισόγειο ρημαγμέν' ακούρια. Και στον πρώτο όροφο οι καμάρες. Σαν εγκατελειμένες φωλίες πελαργών. Σπασμένα παράθυρα. Πόρτες ορθάνοιχτες. Ένα κλαρί του πλατάνου, βρήκε ξέφραγο μαντρί, και μπήκε μέσα. Ασάλευτο βαθύ σκοτάδι. Οι κάπνες της φωτίας, που άλλοτε, τα βράδια άναβε να φέξη, να ζεστάνη και να «μαλακώσει» τους περαστικούς από το χωριό «αυθεντικούς ανθρώπους», όπως έλεγαν κείνα τα χρόνια, όσους δούλευαν το Τούρκικο Δημόσιο...